

Spoločnosť a história – dve stránky jednej mince

Peter Švorc

Výbor SHS sa už dlhšie zamýšľal nad témou, ktorá by mohla byť nosnou témou nášho stretnutia a rezonuje tak v historickej obci, ako aj v celej spoločnosti. Úvahy a rozhovory nakoniec dospeli ku skutočne široko koncipovanej problematike vzťahu histórie, spoločnosti a politiky. Je to téma, ku ktorej sa tak či onak vyjadrujú historici, prakticky sa do nej zapájajú politici a diskutuje o nej široká laická verejnosť. Prístupy a pohľady všetkých troch skupín sú spravidla odlišné a zodpovedajú miere a spôsobu účasti v reálnom svete uvedených vzťahov. V každom prípade však všetky tri mnou vymedzené skupiny sú súčasťou jedného veľkého celku, ktorý označujeme termínom slovenská spoločnosť, a to v zmysle štátnom, či v užšom význame v zmysle národnom.

Vo vzťahu k histórii, spoločnosti a k politike sa to odráža v dvoch nie celkom totožných obsahových náplniach, ktoré by bolo možno dobré a zaujímavé sledovať a porovnať. Vyžiadalo by si to ale oveľa väčší priestor a vari aj celú metodologicko-historickú konferenciu s analýzou národného a viacnárodného spoločenstva jednej krajiny a ich rozdielnych skúseností z vlastného i spoločného historického vývinu. Taktiež analýzu ich skúseností ako spoločenského celku s históriou ako vednou disciplínou a dôsledkami jej poznania, interpretácie tohto poznania a využitia získaných poznatkov. No a nakoniec aj analýzu politiky, ktorá celkom účelovo a egoisticky siaha za tým, čo práve potrebuje a odmieta to, čo sa jej momentálne javí ako nepotrebné či škodiace jej aktuálnym záujmom, možno podvedome sa držiac už Napoleonom položenej otázky i odpovede na ňu „Čo sú dejiny, ak nie historka, na ktorej sa dohodneme?“

Obsahová, ale aj časová náročnosť takto postavenej témy ma viedli k zamysleniu sa nad ňou v užšom zábere, kde slovenskú spoločnosť vnímam v jej národnom rozmere. Ďalšie zúženie môjho príspevku sa dotýka, hoci nie úplného, vylúčenia pohľadu na vzťah politiky a histórie, čo bude predmetom nasledujúcich vystúpení.

História a spoločnosť – to sú dva neoddeliteľné prvky. Jeden bez druhého nemôže existovať, spoločnosť tvorí dejiny, vyvíja sa, formuje a v tomto zložitom a neraz i rozporuplnom procese sa nakoniec pokúša pochopiť samu seba, svoju cestu a smerovanie. Dlho to ľudstvo robilo intuitívne. Pokúšalo sa zapamätať si čosi z toho, čo prežilo a zafixovať to najskôr aspoň v pamäti výnimočných jednotlivcov, ktorí ale predvídavo a možno tiež intuitívne, nespoliehajúc sa len na seba, formovali a budovali aj kolektívnu pamäť svojho spoločenstva. Po vynájdení písma tie poznatky, príbehy a zážitky, ktoré daná societa pokladala za dôležité, fixovala v kameni, hline, papyruse a neskôr na papieri či v závere 20. storočia na elektronických médiách. Vždy to robila s jediným cieľom – spoznať seba samú a okolitý svet, v ktorom kedysi existovala, svet, v ktorom existuje a bude existovať. Robila to s jediným, no zásadným cieľom – uchovať samu seba v toku času, na priamke vedúcej, možno paradoxne, z málo známej minulosti do úplne neznámej budúcnosti. Ľudstvo i jej menšie všelijako diferencované spoločenstvá to robili s biologicky podmieneným reflexom pudu sebazáchovy. Nie z rozmaru a dlhej chvíle spoznávali svet svojich predkov, a vlastne svoj vlastný svet.

Pochopiť smerovanie vývoja ľudstva, spoločnosti ako celku i jednotlivých menších spoločenstiev nie je možné pri poznaní len svojich vlastných generačných dejín. To sa dá až na základe dlhodobého pozorovania procesov, ktorými spoločnosť ako taká prechádza. Preto si na tento účel vytvorila samostatnú vednú disciplínu – dejiny, preto platí odborníkov, aby

skúmali tieto dejiny, preto zaviedla do školského vyučovania, kde sa pripravuje mladá nastupujúca generácia, predmet dejepis, preto zriadila špecializované pracoviská, v ktorých ukladá svoju „pamäť“ v trojrozmernej či písomnej podobe, preto podporuje vydávanie kníh, kde sa koncentrujú poznatky bádateľov, aby slúžili spoločnosti v jej aktuálnej orientácii pri príprave strategických cieľov a pri poznávaní vlastného smerovania. V 20. storočí k tomu pridala aj dokumentárne filmy, ktoré nefixujú len samotnú udalosť, ale uchovávajú aj hlasy protagonistov, ich podobu, konanie.

Tento biologický pud sebazáchovy stáročiami spoločnosťou pretavovaný a kultivovaný do dnes nie každým takto čitateľnej aktivity historického výskumu, je vlastne zárukou každého životaschopného spoločenského organizmu, že prežije rôzne turbulencie, ktoré si ľudstvo alebo pripravilo a pripravuje samo, alebo mu ich „naservíruje“ samotný svet, v ktorom ľudstvo žije. Súčasne je aj zárukou toho, že dejiny ako vedná disciplína nikdy nestratia v spoločnosti svoje opodstatnenie a historici, či si to bude niekto priať alebo nie, vždy zostanú dôležitou, ba priam strategickou súčasťou každej spoločnosti i ľudstva ako takého.

Význam poznania dejín pre každé národné i štátne spoločenstvo, pre spoločenstvo sformované na sociálnej alebo konfesionalnej báze, alebo na rôznych iných princípoch, je nepopierateľný aj z ďalších príčin, ktoré už len rozvíjajú vyššie uvedený pud sebazáchovy ľudstva. Dejiny totiž plnia pre spoločnosť celý rad nezastupiteľných úloh: majú funkciu útočiska, ochrany pred vonkajším nepriaznivým vplyvom či agresorom, s čím má slovenská spoločnosť bohaté skúsenosti. Vari najevidentnejšie je to vidieť v 19. storočí a na jeho prelome s 20. storočím.

Dejiny plnia v spoločnosti funkciu akéhosi spoločenského pozadia, najčastejšie kontrastového, ktoré pomáha ľuďom orientovať sa v najzákladnejšej historickej rovine. Je to často odpoveď na otázku, či bolo dávno lepšie alebo horšie ako je dnes. Dejiny majú aj nezastupiteľnú funkciu dorozumenia v rámci národa, osobitnej konfesionalnej, sociálnej či inej skupine a pri ich fungovaní navonok.

Bez dejín, bez poznania minulosti by spoločnosť nemohla robiť prognózy svojho vývoja a smerovania... Dejiny ako vedná disciplína plnia v spoločnosti množstvo nezastupiteľných úloh, ktoré jej pomáhajú prežiť v zložitom svete na známej a súčasne neznámej planéte Zem.

A čo je veľmi dôležité, dejiny ako vedná disciplína formujú historické vedomie spoločnosti, národa i jednotlivca, ktoré je nevyhnutné, ak si národ i jednotlivec má uchovať svoju identitu. Všetkým je nám známe, že národ bez minulosti je ako človek bez pamäti, nevie, kto je, čím je. Výchova k svetoobčianstvu je síce moderná, ale jej reálna hodnota je nulová, ak človek, či národ už nestojí na pevných základoch vlastnej národnej identity. Vlastne len vtedy dokáže pochopiť i širšie európske a svetové aspekty nielen svojej existencie, ale aj tých druhých, s ktorými na tejto planéte žije. Význam dejín ako vedy je teda pre každú spoločnosť evidentný. Ale platí to aj pre slovenskú spoločnosť? Uvedomujeme si vôbec túto súvislosť? Je náš vzťah k vlastnej minulosti, k tradíciám a hodnotám skutočný, alebo je len vlašný, prípadne len predstieraný, ba až vynútený vonkajším mimonárodným prostredím? Je vzťah k našej minulosti len záležitosťou hŕstky intelektuálov – špecialistov, historikov, alebo je prítomný a vlastný celej spoločnosti? Aké je naše historické vedomie? Vysoko rozvinuté alebo len vlašné? Odpovede na tieto otázky existujú. Dáva nám ich vlastne každodenná realita, a to dokonca v ktoromkoľvek dennom i nočnom čase a kdekoľvek na Slovensku. Stačí len, ak pozorne načúvame všetkému, čo sa okolo nás deje. Bežný pohľad zdanlivo navráva, že slovenská spoločnosť patrí medzi vyspelé society, ktoré nielenže vedia, čo dejiny sú, ale im aj

rozumejú a dávajú im patričnú úctu a pozornosť, že Slováci nielenže majú svoje dejiny, ale ich aj poznajú, teda majú to, čo sa v odborných kruhoch nazýva historické vedomie. Ak však urobíme podrobnejšiu analýzu, zistíme, že so slovenskou spoločnosťou to vo vzťahu k vlastným dejinám i k vlastnému historickému vedomiu nevyzerá až tak dobre, ako by sa to na prvý pohľad mohlo zdať, resp. ani zd'aleka tak, ako je to u všetkých našich susedov, hoci prechádzajúc bod po bode, formálne kritériá by sme vari aj naplnili. Formálne kritériá! Horšie je to už s ich kvalitatívnou náplňou.

Slovenská spoločnosť ako taká je v štádiu, ktoré je svedectvom všeličoho možného, len nie svedectvom úprimného vzťahu k vlastným dejinám. Zdá sa, že ich vníma alebo ako módnú, resp. spoločenskú záležitosť, ktorá v istých okamihoch zvyšuje jej status (prestíž), ale keď jeho potreba, potreba istej prestíže zanikne, vytratí sa aj hlbší vzťah k dejinám i historiografii, alebo dejiny vníma ako nutné zlo, ktoré treba strpieť, lebo sa patrí mať svoje dejiny, lebo vlastné dejiny majú aj iní okolo nás. Príkladov by sme našli dosť, a to tak vo sfére individuálnych stanovísk ľudí, menších komunít mestského či dedinského charakteru, či najvyšších vládnych a zákonodarných miest, ba v konečnom dôsledku takmer celej spoločnosti.

Odmysliac si profesionálnu historickú obec a jednotlivcov, ktorí „žijú dejinám, či dejinami“, amatérsky, no so zápalom sledujú všetko, čo súvisí s poznávaním minulosti, ba sa aj sami zapájajú do bádania, väčšina slovenského obyvateľstva, najmä mladej generácie, o dejinách slovenského národa a štátu veľa nevie a čo je horšie, že ani nepovažuje za potrebné vedieť viac. V tomto smere náš vzdelávací systém, ktorý pre výučbu dejepisu vyhradil minimálnu dotáciu hodín, prezrádza, ako slovenská spoločnosť pociťuje potrebu historického vzdelávania mladej generácie a ako jej záleží na formovaní a pestovaní historického vedomia, národnej i štátnej hrdosti svojho obyvateľstva.

Ak v susednom Maďarsku existuje vedľa seba niekoľko typov učebníc dejepisu tak pre základné, ako i stredné školy a len škola, učiteľ a rodičia rozhodnú, ktorý typ zvolia ako najvhodnejší pre ich deti a mládež, tak na Slovensku si učiteľ, škola a rodičia vydýchnu, ak deti vôbec majú učebnicu či učebné texty dejepisu. Neustále na ne chýbajú peniaze a keď sa ich absencia navyše spája s presvedčením všetkých politických garnitúr a smerov, že práve oni sú tými, kto má určovať správny výklad dejín, tak nečudo, že zostavenie autorských kolektívov viazne, potom zas vychádza nazmar ich práca a keď aj tá je hotová, chýbajú peniaze na samotné učebnice.

Z našich škôl tak vychádza mladá generácia s povrchným historickým vzdelaním, ale čo je vážnejšie, s neprebudeným historickým záujmom a chabým historickým vedomím. Slovenská spoločnosť v posledných rokoch aj vďaka školskej politike stratila z veľkého potenciálu slovenskej zvedavosti na vlastné dejiny. Pritom začiatok 90. rokov minulého storočia bol z tohto ohľadu veľmi sľubný. Začalo sa to ohromným záujmom o odboj v rokoch prvej svetovej vojny, o M. R. Štefánika a ďalšie osobnosti slovenskej politiky, o vznik Československa v roku 1918, a v čase diskusií a polemík o česko-slovenskej federácii a jej zmysle aj o Andreja Hlinku, autonomistické hnutie a slovenský štát, následne aj o holokaust a ďalšie témy našej novšej i staršej histórie.

Ešte výraznejším prejavom záujmu slovenskej spoločnosti o vlastné dejiny bol prebudený záujem o miestne, lokálne dejiny. Desiatky miest a obcí začali oslovovať amatérskych i profesionálnych historikov, aby im spracovali dejiny mesta či dediny a mestské či obecné úrady potom vydávali knihy raz v skromnejšej, inokedy zas v polygraficky výpravnej podobe.

Veľkému záujmu sa tešili rodokmene, v ktorých si ľudia hľadali svoje rodové korene. Rozbehli sa aj výskumy na historických pracoviskách Slovenskej akadémie vied a univerzít, ba na nich začali vznikať aj nové katedry dejín, dokonca vari aj viac, ako ich Slovensko vládalo uživiť. To, že vznikali, môžeme pripísať mnohým faktorom, ale nepochybne jedným z nich bola prirodzená potreba slovenskej spoločnosti poznať čo najviac vlastnú minulosť a vyrovnáť sa aspoň svojim susedom ako ich rovnocenný historický partner s takmer všetkým, čo k tomu patrí – dávnou existenciou, svojím územím, kultúrou, ba aj panovníckym dvorom.

Poznanie vlastných dejín nie je žiadnym luxusom. Je to vlastne nevyhnutnosť, ktorá je bytostne spojená nielen s akoukoľvek spoločnosťou, ale aj s každým jednotlivcom. Poznanie vlastnej minulosti, vlastných koreňov nie je len otázkou prestíže, ale je existenčnou otázkou. Potvrdzujú nám to dejiny celého ľudstva. Je súčasťou nás ako biologických bytostí, pretože nám pomáha vymedziť si svoj vlastný životný priestor. O to sa usiluje každý živý organizmus a človek tiež. V podstate poznávanie toho, čo nás spája vždy bolo a je cestou k vytvoreniu relatívne homogénnej komunity, bez ohľadu na to, čo je jej základom – biologický, rasový, etnický, konfesiónálny, sociálny či iný status. Ale bez jeho poznania nie je možné takúto komunitu, spoločnosť vytvoriť, sformovať a bez poznania hlbších súvislostí ani dlhodobejšie udržať. Národ je spoločenstvom, ktoré sa formovalo dlhodobo a pri svojom formovaní si vymedzovalo aj priestor, ktorý potrebuje pre svoju existenciu. Slovenský národ nie je výnimkou. Takéto vymedzovanie sa vo vzťahu k iným, k susedom, môžeme sledovať priam explicitne najmä od národných obrodení v 18. a 19. storočí.

Slovenskej inteligencii bolo jasné, že hovoriť o Slovensku ako korunnej krajine rakúskej monarchie (J. Kollár), o samosprávnom slovenskom dištrikte – o Okolí (martinské memorandové zhromaždenie), či o vymedzení slovenského územia bezprostredne po skončení prvej svetovej vojny a Hodžových či iných demarkačných čiarach nie je možné bez poznania toho, kto sú Slováci a kde žijú, ktoré územie je slovenské a ktoré už patrí susedovi. Bolo jej jasné, že nielen spoločný jazyk, ale aj spoločná minulosť je tým faktorom, ktorý pomáha vymedziť si svoje teritórium. Možno sa to zdá prekvapujúce, že v polovici 19. storočia štúrovska generácia podnikala študijné cesty na východ Slovenska a s prekvapením referovala ústami a perom Bohuša Nosáka Nezabudova v Orle tatranskom, že poslednú vartu slovenstva vidieť v Pozdišovciach, niekoľko kilometrov západne od Michaloviec, že Jozef Škultéty päť rokov pred koncom 19. storočia pripomínal v Slovenských pohľadoch, aby sme nezabudli, že v niekoľkých obciach Užskej stolice žijú slovenskí kalvíni, že dr. Ľudovít Bazovský v tom istom čase zisťoval, že Stropkov je ešte slovenský a na začiatku 20. storočia jazykovedec Samuel Czambel exaktne dokladal slovenské osídlenie na východe, ale hlavne severovýchode Slovenska(1).

Slováci ešte v závere 19. storočia nemali istotu, či obyvateľstvo žijúce na severovýchode a východe Slovenska je ešte slovenské, že v slovenskom etnickom prostredí vznikali, rozvíjali a prežívali aj na začiatku 20. storočia názory o osobitnej – slovackej etnicite s plným právom na uplatnenie princípu národného sebaurčenia, v tomto prípade bez stredných a západných Slovákov(2). Mladej slovenskej politike otvárala oči maďarská prax v Uhorsku najmä pri sčítaniach obyvateľstva a prenášaní ich výsledkov do života – pravda na úkor Nemaďarov, teda i Slovákov. Výsledky sčítania obyvateľstva v roku 1900 podnietili Emila Stodolu, aby sa aj Slováci pozreli na slovenskú a uhorskú realitu v národnostnom zložení obyvateľstva a aby aj Slováci na základe vlastného poznania vedeli, kto je ešte Slovákom a kde žije a teda, či územie, kde slovenské obyvateľstvo je, je ešte slovenské a Slováci naň majú právo(3).

Slovenská spoločnosť čoraz viac a intenzívnejšie začala siahať za poznatkami nielen z oblasti jazykovedy, ale aj histórie. Čoraz viac si začala uvedomovať význam týchto spoločenskovedných disciplín ako nakoniec vždy, keď sa nejakým spôsobom dostala do ťažkostí. Koniec koncov ani autonomistické hnutie v medzivojnovom období – už v demokratickom Československu nebolo ničím iným ako vymedzovaním si vlastného priestoru, podobne do týchto aktivít spadá aj prijatie zákona o federácii v roku 1968 a vyhlásenie samostatnej Slovenskej republiky 1. januára 1993.

Verejnú mienku na Slovensku aj po vzniku Slovenskej republiky, po roku 1993, čerili niektoré aktivity, ktoré v podstate spadajú do vyššie spomenutej oblasti vymedzovania si svojho teritória – bolo to odhalenie sôch Cyrila a Metoda v Komárne a neskôr Svätopluka na nádvorí Bratislavského hradu(4). Vyvolali rôzne reakcie, jedných za a druhých proti, ale čo by sa dalo hodnotiť z pohľadu slovenskej historickej vedy ako pozitívum, vyvolali záujem o dejiny.

Súčasne však prezradili, ako na tom naša spoločnosť je, ako pozná svoju minulosť a ako sa k nej aj v skutočnosti stavia. Prezradili to, akí sme vzdelaní a či sme ako národný celok už tým plnoprávnym a rovnocenným národom s ostatnými európskymi národmi, alebo či sme ešte stále v procese dozrievania, dospievania a národného dokonštituovania. Prezradili to, že ešte stále sme len v procese, ktorý ešte nie je ukončený v tom svojom základnom vývinovom štádiu. Toto konštatovanie nie je ani tak kritikou slovenskej spoločnosti, pretože akákoľvek stavba si žiada svoj čas a svoju postupnosť. Preskočenie hociktorého vývinového stupňa sa vždy vypomstí nekvalitou výsledku, alebo takéto preskočenie objektívne ani nie je možné. Myslím si, že je to tak práve pri dozrievaní každého národa. Ten si len postupnými krokmi buduje a formuje svoje historické a národné vedomie, upevňuje vlastnú autonómnosť a suverenitu nielen v geografickom priestore, ale predovšetkým v hlavách svojich príslušníkov, čo je vari tým najdôležitejším činom, ktorý môže a musí urobiť, ak chce byť skutočne slobodným a suverénnym subjektom európskeho spoločenstva.

To, že slovenská spoločnosť je ešte stále v procese dozrievania, a preto je taká, aká je, že je v podstate vlažná k svojej minulosti, keď nemá akútny pocit vonkajšieho ohrozenia, že je ešte stále viac prihrbená (skrývajúc túto skutočnosť za svetoobčiansky postoj, ba i kozmopolitizmus), je faktom, ktorý sa dá vzhľadom k našim dejinám pochopiť a rešpektovať. Horšie je už to, ak jej intelektuálna špička, resp. ľudia, ktorí sa tak tvária a sami sa pasovali do tejto role, sa k vlastným dejinám, a teda aj k vlastnej podstate správajú tak, ako zvyšok národa, ktorý je historicky polovzdelaný a pologramotný. Vari najlepším príkladom toho je naše školstvo a prístup doteraz všetkých politických garnitúr k nemu. Dejepis sa pri reorganizácii vzdelávacieho systému vytlačil na okraj, učebnice dejepisu stále chýbajú, peniaze i dobrá vôľa ich dostať do školských lavíc tiež. Len výhovoriek a zámienok je dost'. A pritom beží čas, školskými lavicami prechádzajú celé ročníky historicky nevzdelaných detí, ktoré ukončiac školu a stretnúc sa s inonárodnou societou zisťujú, že nemajú vlastnú národnú ani štátnu identitu, resp. takú slabú, že sa radšej k nej ani nepriznávajú. Pritom dobre vieme, že skutočnou osobnosťou sa môže stať len človek, ktorý vie, kým je a kde patrí, ktorý netrpí zbytočnými komplexmi menejcennosti, napr. aj tými, že je príslušníkom nevýrazného, v podstate aj nehistorického národa, ktorý vo svojich dejinách nikdy nič nedokázal a bol len v pozícii sluhu, či „hlúpeho hoci dobromyseľného Jana“, ako o tom písal prof. Roman Holec analyzujúc humoristické časopisy v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia a dobové uhorské či maďarské videnie slovenskej pospolitosti.

Druhým príkladom je uchovávanie a ochrana nášho dedičstva. Ministerstvo vnútra, pod ktoré spadá štátna archívna sieť ju zaradilo na absolútny okraj svojho záujmu. A netýka sa to len tohto povolebného ministerstva, ale aj predchádzajúcich garnitúr, ktoré tento rezort riadili. Rovnaký vzťah k budovaniu národnej a štátnej historickej pamäte majú aj nižšie orgány štátnej a verejnej správy, ktoré nerešpektujú povinnosť odovzdávať písomný materiál do príslušných archívov, odvážajú ho do zberných surovín. Múzeá, ak nie sú v súkromných rukách, živia. No a výskum na univerzitných a vedeckých historických pracoviskách je dlhodobo finančne poddimenzovaný.

Ak som pred chvíľou hovoril o veľkom boome v písaní a vydávaní kníh o dejinách miest a dedín na Slovensku ako pozitívnom faktore prezentujúcom v dobrom svetle vzťah našej spoločnosti k dejinám, tak táto minca má aj svoju druhú stránku. Tá ale už nie je len o vzťahu spoločnosti k dejinám, ale aj nás historikov. Listovanie v mnohých takýchto publikáciách neraz prezrádza, že sa „šili rýchlou ihlou“. Takéto monografie pripomínajú skôr akúsi skladačku všeobecných dejinných udalostí popretkávaných miestnymi dobovými reáliami, zbierku povrchných informácií bez ambície autorov o hlbšiu analýzu, kronikárske záznamy častokrát neoverené z iných zdrojov, ba dokonca neprofesionálne (zámerne?) interpretácie faktov, ktoré v konečnom dôsledku prekrúcajú miestne dejiny.

A čo je horšie, že spoločnosť – mestská i dedinská komunita vlastne od knihy a autora ani viac nečaká. Dostala pekný obal a o kvalitné vnútro už nestojí. Vzťah k vlastným dejinám sa tak stal len imidžovou záležitosťou, neexistuje, alebo je len vlašný a povrchný.

A čo je od toho ešte horšie, keď autori – historici, profesionáli, ľudia, ktorí dobre vedľa o čom historická veda je, v čom spočíva jej význam, aká je jej úloha a ich povinnosť, prijímajú koncepciu starostu či primátora, ktorý chce koncom roka osláviť okružhle jubileum svojej obce i napriek tomu, že obec žiadne jubileum podľa existujúcich prameňov nemá. Keď prijímajú miestnu tradovanú informáciu, postavenú skôr na želaní ako na faktoch, prispôbia jej svoj výklad a potom pod časovým tlakom osláv a nadväzne aj financií pospisujú známe fakty i všeobecne známe širšie súvislosti, a tak ich odovzdajú objednávateľovi. Modelujú tak deravý obraz malých obecných dejín, ktorý pri absencii hlbších analýz sa nestáva len nedopovedanou či neukončenou mozaikou miestnej histórie, ale v konečnom dôsledku sa stáva falošným obrazom minulosti, aká tu nikdy nebola. Syntetické dejiny už Slovensko má. V posledných rokoch sa v mnohom prehodnocujú a dopĺňajú a práve regionálne dejiny, dávnejšie nie veľmi doceňované, v nebyvalej miere poskytujú nový stavebný materiál, ktorý staršie syntézy pomáhajú dotvárať, ba možno i zásadnejšie prerábať. Ale poskytujú spracované a vypublikované regionálne dejiny skutočne kvalitný stavebný materiál? Nezavádzajú verejnosť i historikov? Nestávajú sa iba podenkovým materiálom hodným len na hrbu odpadu? Určite na Slovensku vyšlo veľa kvalitných prác z oblasti regionálnych dejín – všade tam, kde boli požiadavky a práca odborníkov rešpektované, kde neprevládli len lacné ambície starostu a primátora „mať svoje dejiny“ a svoju knihu, v ktorej je najdôležitejšia jeho fotografia a príhovor čitateľom.

Aby sme však neboli kritickí len k miestnym dejinám. Univerzitné a vedecké pracoviská pod tlakom grantových termínov a reálnych kvantitatívnych požiadaviek zamestnávateľa, grantových agentúr, akreditačných komisií, Ministerstva školstva sú podobným, len sofistikovanejším degradátorom vedeckého výskumu a jeho prezentácie.

Slovenská spoločnosť ústami a nariadeniami svojho vysokého úradníctva koná podobne ako miestny primátor a starosta. Žiada obal bez záruky kvalitného obsahu. Recenzie i citácie,

ktoré by mali byť barometrom kvality a fungujú ako ukazovateľ vedeckého výsledku a úspechu sú jednak behom na dlhé trate a jednak nástrojmi, ktoré sa dajú skorigovať podľa želaných požiadaviek zamestnávateľa, objednávateľa, vystupujúcich v mene slovenskej spoločnosti. Nič na veci nemení ani presadzujúca sa požiadavka publikovania v karentovaných časopisoch. Na Slovensku je len jeden, ktorý je k dispozícii širokej historickej obci, tie ďalšie sú len v anglicky hovoriacich krajinách, kde záujem o slovenské dejiny len mierne stúpa nad nulové hodnoty.

Na Slovensku sme si vlastne cielene a vedome vybudovali potemkinovské dediny na úctyhodnom poli vedy, aj historickej. Knižnice sa plnia množstvom nových kníh, zborníkov, časopisov, tabuľky sledované vyššie uvedenými inštitúciami tiež a i napriek istému stresu z termínov, zostáva všeobecná spokojnosť autorskej i kontrolárskej časti tzv. tvorivého a bádateľského procesu.

Otázka vzťahu spoločnosti a histórie však zostáva i naďalej otvorená. Po zhrnutí reálneho stavu sa ukazuje čoraz naliehavejšie, že tento vzťah je červivý. V obrovskom každodennom zhone, v ktorom jednoznačne dominujú ekonomické problémy a otázky, sa veci duchovnej sféry dostávajú na vedľajšiu koľaj. Spoločnosť si prestala uvedomovať svoju spojitosť aj s nimi, zdá sa jej, že sú to veci nepodstatné, resp. menej podstatné, ktoré až tak veľmi nesúvisia s každodenným prežitím. Preto aj výsledky vedných odborov, vrátane histórie, ktoré sú vnímané ako oblasť humanitná, a nie oblasť ekonomických, technických, lekárskech a prírodovedných odborov, ktoré si bežný človek automaticky spája s každodenným životom a svojou existenciou, sa spoločnosti zdajú byť nepodstatné, a preto ani nevyžaduje od nich exaktnosť a žiaľ, aj pravdivosť. Dejiny si naša spoločnosť zaradila do sféry autorskej tvorby so všetkým, čo je s ňou spojené – aj s fantáziou, fikciou, imaginárnosťou,... a od ľudí, ktorí v tejto oblasti pracujú, teda aj od nás historikov, v podstate ani tak veľa neočakáva. Nakoniec, na minulosti sa už nedá zmeniť nič, viac-menej ju aj poznáme a pre každodennú existenciu ju nepotrebujeme. Je to len akási čerešnička na torte, ozdoba, ktorá poteší, ale ktorá v konečnom dôsledku nemusí byť.

Zle je však, ak sa s touto predstavou a stanoviskom stotožní aj historická obec. Latka, ktorú jej spoločnosť nastavila je nízka. Aspoň čo sa týka kvality. Vysoká, čo sa týka kvantity. No ruka v ruku s pripravenosťou a odbornou spôsobilosťou sa ukazuje jednoduchšie i ľahšie a nakoniec aj účelovo výhodnejšie zdolať kvantitatívne ukazovatele, ktoré sa dajú lepšie preukázať, ale aj skontrolovať.

Realita vo vzťahu spoločnosti a histórie aj ako objektívneho procesu, ktorý všetci žijeme a sme jeho aktérmi a tvorcami, ale tiež ako vedy, je však podstatne zložitejšia. Spoločnosť žije svoj život, determinovaný množstvom vnútorných i vonkajších faktorov, zanecháva za sebou hmotné i duchovné stopy, ktoré sa raz stanú predmetom výskumu budúcich generácií, či ich špecialistov – historikov. Zanecháva však stopy, ktoré vo väčšej či menšej miere nanovo vstúpia a vstupujú do života spoločnosti. Ide len o to, či im spoločnosť rozumie, či ich dokáže využiť vo svoj prospech, alebo sa jej javia ako nový fenomén, ktorý nepozná a nerozumie mu. Beda jej, ak má profesionálov, ktorých alebo ona sama neberie vážne, lebo ich nechce brať vážne, alebo profesionálov, ktorí neberú svoju prácu vážne s tým, lebo to spoločnosť od nich ani nežiada. V oboch prípadoch je to na ujmu spoločnosti ako celku i každého jej príslušníka a v konečnom dôsledku aj samotného historika a historickej vedy ako takej.

Historická veda je exaktnou vednou disciplínou tak, ako aj prírodné vedy, má len špecifické metódy práce a pre ňu charakteristické formy bádateľských výstupov. Ale to je prirodzené

konštatovanie o prirodzenom stave veci. Túto skutočnosť si však musíme neraz pripomenúť aj my sami, aby sme ju mohli pripomínať spoločnosti, v ktorej žijeme a pre ktorú pracujeme. Musíme si pripomenúť nutnosť vysokej zodpovednosti s prácou vo výskume a interpretácii našich poznatkov, povinnosť veci vidieť tak, aké boli a písať o nich tiež tak, aké boli a nie ako by sme ich chceli vidieť. Historik totiž v spoločnosti vystupuje aj ako jej diagnostik, ktorý podáva obraz o jej skutočnom stave, o jej silných, ale aj slabých stránkach, predkladá tak materiál nielen pre poznanie minulosti, ale aj pre identifikáciu vlastných potrieb a možností, pre stanovenie cieľov a postupov, ako tieto ciele dosahovať. Mystifikácia našich dejín v dobrom či zlom síce môže aktuálne pomôcť, ale je to len pomoc krátkodobá, ktorá sa spravidla v dlhšom horizonte obráti proti samej spoločnosti.

Na záver je však potrebné dodať, že i keď tu odznela, v tých najvšeobecnejších rysoch, kritická analýza slovenskej spoločnosti a rovnako jej profesionálnej historickej society, Slovensko má, našťastie, celý rad vynikajúcich odborníkov zodpovedne si robiacich svoju prácu, z pera ktorých vychádzajú publikácie – monografie, štúdie či články, ktoré idú takpovediac pod kožu slovenskej spoločnosti, odhaľujú ju takú, aká bola a o takej aj podávajú svoje svedectvá. A to nám dáva do budúcnosti nádej, že i vďaka nim sa slovenská historická veda nestratí zo zorného poľa európskej i svetovej historiografie a možno aj vďaka nej ani slovenská spoločnosť zo zorného poľa európskej i svetovej spoločnosti.

Citovaná literatúra:

- (1) Bližšie pozri ŠVORC , Peter. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939). Prešov : Universum, 2003, s. 11-56.
- (2) TAJTÁK , Ladislav. Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918. Bratislava 1972.
- (3) STODOLA , Emil. Príspevok ku štatistike Slovenska. In Slovenské pohľady, roč. XXII /1902, č. 7; Slovenské pohľady, roč. XXIII /1903, č. 2.
- (4) Napríklad Fico odhalí v Komárne kontroverzné súsošie Cyrila a Metóda. In <http://hnonline.sk/c1-44644280-fico-odhali-v-komarne-kontroverzne-susosie-cyrila-a-metoda>, navštívené 4. 7. 2011; Sochu Cyrila a Metóda odhalili s potleskom i výkrikmi. In <http://aktualne.centrum.sk/domov/regiony/clanek.phtml?id=1211449>, navštívené 4. 7. 2011 a iné. Sochu Svätopluka posúdi komisia odborníkov. In SME, 20. 7. 2010; Socha kráľa Svätopluka na hrade zostane. In Bratislavské noviny, 22. 9. 2010, <http://www.bratislavskenoviny.sk> navštívené 4. 7. 2011; TKÁČ , Marián. Socha kráľa Svätopluka je na správnom mieste. In <http://www.protiprudu.info/socha-krala.html>, navštívené 4. 7. 2010; MAJCHRÁK , Jozef– HAN US, Martin. Nerúčajme Svätopluka. In Týždeň, 33/2010 (<http://www.tyzden.sk/casopis/2010/33/nerucajme-svatopluka.html>) a iné.